

Suomalaisen korkeakoulujärjestelmän ja duaalimallin uudistamisesta

Erilaistuva ja yhtenäistyvä korkeakoulutus muutosvoimana

JARKKO TIRRONEN

Suomalaisen korkeakoulujärjestelmän yli neljä vuosikymmentä kestänyt laajentamisen kehityskausi alkoi Oulun yliopiston perustamisesta vuonna 1958 ja huipentui 1990-luvun ammattikorkeakoulureformiin. Nykyinen korkeakoulujärjestelmä on varsin laaja ja epäyhtenäinen. Paradoksaalista kyllä järjestelmä ei ole kuitenkaan riittävän erilaistunut. Laajentamisen korkeakoulupolitiikka on suuntautumassa kohti korkeakoululähtöistä ja tehokkuuspainotteista yhdentämisen korkeakoulupolitiikkaa. Korkeakoululaitos näyttää jäsentyvän kolmiportaiseksi ammattikorkeakouluista, yliopistoista sekä näiden välisistä yhteenliittymistä muodostuvaksi järjestelmäksi.

Suomalainen korkeakoulujärjestelmä on asetumassa uuteen tilanteeseen. Viimeaikaiset korkeakoulupoliittiset kehityssuunnat viitoittavat korkeakouluja kehittämään innovatiivisia korkeakoulurajat ylittäviä yhteistyömuotoja, vahvistamaan painopistealojensa mukaista fokusta, edistämään yhteiskunnallista vaikuttavuutta, lisäämään kustannustehokkuutta, vastaamaan tiedon, työvoiman ja koulutuksen tuotannon muutoksiin, laajentamaan rahoitusrakennettaan, markkinoitumaan nykyistä vahvemmin, uudistamaan sisäisiä toimintatapoja, johtamista ja hallintoa sekä rakentamaan toimintansa arviointijärjestelmiä. Kehityssuunnat viittaavat korkeakoulutuksen järjestämisen, korkeakoulupoliittisen ohjauksen, korkeakoulujen toiminnan ja korkeakoulujärjestelmän rakenteen uudelleenarviointiin.

Arvioin tässä artikkelissa suomalaisen korkeakoulujärjestelmän rakenteiden ja duaalimallin uudistamista. Tätä lähestyn erittelemällä korkeakoulujärjestelmän kehityksen tunnuspiirteitä, korkeakoulumalleja, korkeakoulutuksen yhtenäistymis- ja erilaistumiskehitystä ja keskeisiä korkeakoulupoliittisia kehityssuuntia.

Suomalaisen korkeakoulujärjestelmän lyhyt historia

Suomalaisen korkeakoulutuksen 1900-luvun loppupuolelle ajoittunutta laajentumista ja korkeakoulujärjestelmän kehittymistä edisti yhteiskunnan eri osa-alueilla tapahtuneet rakennemuutokset. Tämä modernisaatiokehitys ilmeni teollistumisena, demokratisoitumisena, työmarkkinoiden nopeina muutoksina ja korkeakoulutusta edellyttävien palvelualojen yleistymisenä. Myönteinen väestökehitys ja talouskasvu vauhdittivat modernisaatiokehityksen etenemistä. (Tirronen 2005.)

Suomalaisen korkeakoulujärjestelmän kehittymisen ensivaiheena voi pitää ensimmäisen alueellisen yliopiston perustamista Ouluun vuonna 1958. Järjestelmän laajeneminen jatkui useiden korkeakoulujen rakentamisena ja eri koulutusalojen koulutusasteiden nostamisena. Korkeakoulujärjestelmän laajentaminen perustui yhteiskunnan määrätietoiselle resursoinnille. Vuonna 1966 annetulla ensimmäisellä korkeakoululaitoksen kehittämislailalla luotiin perusta korkeakoulutuksen laajentumiselle, mutta toisaalta sillä

samanaikaisesti sidottiin korkeakoulut palvelemaan yhteiskuntapoliittisia päämääriä ja muuttuvan yhteiskunnan tarpeita. Akateemisen perinteen rinnalle limittyi yhteiskuntaperustainen ajatus välineellisestä korkeakoulutuksesta. (Nevala 1999; Tirronen 2005.)

Tyypillistä 1960–70-luvun korkeakoulupoliitikalle olikin että korkeakoulutus nähtiin välineeksi, jolla edistettiin tiedon ja työvoiman tuotantoa muuttuvan yhteiskunnan tarpeisiin. Korkeakoulutuksen laajentaminen yhdistyi samanaikaiseen hyvinvointivaltion rakentamiseen, tasa-arvoideologiaan ja aluepolitiikkaan. Korkeakoulutuksen kehitystä säädeltiin valtiojohtoisella ja lakiin perustuvalla korkeakoulupoliitikalla. Modernin korkeakoululaitoksen kehittämisessä korostuikin koulutusoptimismi; usko korkeakoulutuksen yhteiskuntaa kokonaisvaltaisesti muuttavaan vaikutukseen. (Nevala 1999; Välimaa 2001.)

Vaikka korkeakoulutusta laajennettiin yliopistoperustaisesti, hajautui, kerrostui ja hierarkisoitui korkeakoulutus jo tuolloin. Perinteisen tiedeyliopiston rinnalle nousi uusia käsityksiä yliopistosta. Yliopistot erilaistuiivat ja niiden sisälle muodostui eräänlainen ei-yliopistollinen sektori (Liljander 1997). 1960–70-luvulla perustetut yliopistot olivatkin monessa suhteessa erilaisia kuin traditionaaliset yliopistot. Niiden rooli ja tehtävät kytkettyivät yhteiskunnan asettamiin tavoitekokonaisuuksiin. Ne olivat asetelmiltaan pikemminkin palvelu- ja alueyliopistoja, kuin sivistysyliopistoja. Tämä vaihtoehtoisten yliopistojen ilmiö nousi esiin tuolloin myös muissakin Euroopan maissa (Huisman ym. 2002). Varsinaiset vaihtoehdot yliopistoille sisällytettiin korkeakoulujärjestelmään vasta ammattikorkeakoulujen myötä 1990-luvulla.

Kanavoimalla korkeakoulutusta ammattikorkeakoulutuksen avulla suomalainen korkeakoulutus laajentui kaksinkertaiseksi sekä opiskelijoiden että instituutioiden lukumäärässä. Korkeakoulujärjestelmä muuttui duaalijärjestelmäksi, jossa yliopistojen rinnalle luotiin käytännöllisesti ja ammatillisesti orientoituneet ammattikorkeakoulut. Reformilla oli monessa suhteessa keskeinen merkitys; se ehkäisi yliopistojen ammatillistumista ja yhteiskuntalähtöisen koulutusvas- tuun syventymistä, kontribuoi muuttuvan yhteiskunnan koulutustarpeiden täyttämistä, monipuolista korkeakoulutusta ja modernisoi suomalaisen korkeakoulujärjestelmän.

Korkeakoulujen välisiin suhteisiin ei uudistamisessa koskettu, vaikka koulutusaloja olisi voitu sijoittaa uudella tapaa eri korkeakouluihin. Poliittisesti uudistus ei kuitenkaan ollut vielä mahdollista. Vaikka ammattikorkeakoulujen tehtävät, oikeudet, ylläpitäminen, rahoitus ja tutkintorakenne asetettiin ammattikorkeakoulureformissa selvästi erillisiksi yliopistoihin nähden, on viimeaikainen kehitys lähentänyt korkeakouluja toisiinsa. (Rinne 2002, 95.) Toisaalta järjestelmän kokonaisvaltainen uudistaminen olisi edellyttänyt myös ammatillisesti suuntautuneilta instituutioilta korkeakoulumaista toimintakulttuuria. Sitä niillä ei vielä tuolloin varsinaisesti ollut, vaan juuri perustetut ammattikorkeakoulut olivat vielä kehittymässä korkeakouluiksi ja niitä rasitti opistoasteen historia.

Korkeakoulumallit

Korkeakoulujärjestelmien kuvaamisessa käytettävät teoreettiset mallit luokitellaan tavallisesti duaali-, binaari-, yhtenäis- ja kerrostuneisiin malleihin. Duaali- ja binaarimalleissa on kaksi rinnakkaista korkeakoulutuksen sektoria: yliopistot ja muut korkeakoulut. Duaalimallin sektorit ovat toisistaan erillisiä ja usein eriarvoisia. Binaarimallissa korkeakoulut täydentävät toisiaan. Duaali- ja binaarimallin suurin ero on korkeakoulujen välisissä suhteissa. Binaarimallissa muut kuin yliopistolliset korkeakoulut toimivat yliopistoihin valmistavina instituutiona ja korkeakouluissa suoritettavat tutkinnot ovat peräkkäisiä. Duaalimallissa sektorit kuten tutkinnotkin ovat toisistaan selväpiirteisemmin erillisiä. Yhtenäismallissa korkeakoulujen välisissä suhteissa ei ole muodollisia eroja ja korkeakoulut kuuluvat yhteen järjestelmään, mutta korkeakoulujen välillä on eroja maineessa, asemassa ja tehtävissä. Erityisesti tutkimus ja tohtorinkoulutus ovat perinteisten yliopistojen yksinoikeudellisia tehtäviä. Kerrostuneessa mallissa korkeakoulutus nähdään kokonaisuutena, joissa eri korkeakouluilla on täsmälliset ja hierarkiset tehtävät. Korkeakoulujen välinen imu on kerrostuneessa järjestelmässä hallittua ja erilaistuminen järjestelmän perusolettamus ja -päämäärä. (Scott 1995, 32–43.)

Binaarimallissa ei-yliopistolliset korkeakoulut ovat laajoja ja monialaisia, kun taas duaalimallissa ne ovat erikoistuneita ja suhteellisen pieniä. Duaalimallissa instituutioilla on omalei-

maiset toimintakulttuurit, niitä ohjataan erillisillä normeilla ja lainsäädäntö on erillinen. Binaarimallissa instituutioita ohjataan yhteisellä normistolla. (Kyvik 2004.)

Suomalainen korkeakoulujärjestelmä on sekoi-tus duaali- ja binaarimallia, vaikka se virallisesti ja useissa eri yhteyksissä on määritelty duaalimalliksi (Lampinen 1995, 2002; Liljander 1997; OPM 2004) ja toisinaan binaarimalliksi (Ahola 1996; Rinne 2002; Kyvik 2004). Suomalaisen järjestelmän keskeinen binaarimallin piirre on se, että korkeakoulut porrastuvat toisiinsa ja ammattikorkeakoulut ovat osin yliopistoihin valmistavia instituutioita (Liljander 1997). On arvioitu että viidennes ylioppilastutkinnon suorittaneista ammattikorkeakouluopiskelijoista siirtyy yliopistoihin vuosittain. Tämä on noin 15 prosenttia yliopistojen uusista opiskelijoista. (Lampinen 2006.) Edelleen binaaripiirteisiin kuuluu se, että ammattikorkeakoulut ovat laajoja ja monialaisia ja niillä on alueellisen kehittämisen rooli. Mutta suomalaisessa järjestelmässä on myös merkittäviä duaalimallin piirteitä; korkeakouluilla on ainakin tiettyyn rajaan asti ominaiset toimintakulttuurit, arvot ja tehtävät. Edelleen ammattikorkeakoulujen toimintaa ohjataan eri tavalla kuin yliopistojen, yliopistoilla on käytännössä korkeampi statusarvo ja korkeakoulujen lainsäädäntö on erillinen.

Toisaalta ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen välillä on nykyisin paljon toiminnallisia yhteneväisyyksiä ja niiden tehtävät risteävät usein. Esimerkiksi molempien sektorien toiminnassa on nykyisin vahva yhteiskunnallisen palvelutehtävän painotus (esim. OPM 2004a, 2005b). Ei olekaan itsestään selvää mitkä ovat ammattikorkeakoulujen tai yliopistojen tehtävät tai miten niiden tulisi jakautua. Ammattikorkeakoulut ja yliopistot ovat lähentyneet toisiaan viime vuosien aikana merkittävästi ja ovat edelleen limittymässä toisiinsa. Korkeakoulupolitiikan näkökulmasta olennaista on miten korkeakoulutus organisoidaan mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti ja kuinka varmistetaan riittävän selkeä työnjako eri korkeakoulujen välillä.

Siten onkin yhä tärkeämpää arvioida sitä mihin tarpeisiin korkeakoulut vastaavat ja miten ne erottautuvat muista korkeakouluista. Esimerkiksi Kalifornian osavaltion julkisessa korkeakoulujärjestelmässä samankaltaistumisen ongelmaan on varauduttu määrittelemällä korkeakouluille ominaiset painotukset, tehtävät ja tavoit-

teet. Näitä vahvistavat markkinat, lainsäädäntö ja poliittinen päätöksenteko. Korkeakoulujen välillä on selkeä työnjako. Institutionaalinen ja sisällöllinen veto on vähäistä. Hierarkkisuus ylläpitää järjestelmää ja tuottaa sen erilaistumista. Kalifornian mallia pidetäänkin tyyppiesimerkkinä kerrostuneesta tai kolmikierroksisesta (*stratified, three-tier system*) järjestelmästä. (Scott 1995; Douglass 2000.)

Kaiken kaikkiaan olennaista on miten korkeakoulujärjestelmän rakenteet edesauttavat korkeakoulutuksen erilaistumista. Tulkitseen tässä Peter Scottin esittämää ajatusta siitä, että järjestelmän rakenteet vaikuttavat korkeakoulutuksen järjestymiseen, yhtenäistymiseen ja erilaistumiseen. Duaali- tai binaarijärjestelmien ongelmat liittyvät Scottin mukaan niiden muodollisuuteen ja kaavamaisuuteen. Ne ovat siis eräänlaisia teollisen ajan paradigmoja, jotka eivät sovittaudu joustavasti korkeakoulutuksen ja yhteiskunnan kehityssuuntauksiin. Korkeakoulutuksen erilaistuminen edellyttää Scottin mukaan korkeakoulujärjestelmältä joustavia rakenteita. Scott viittaa järjestelmiin jotka ovat muodollisesti yhtenäisiä, mutta joissa korkeakoulut ovat pitkälle eriytyneitä. (Scott 1995, 35–43.; Scott 2004)

Korkeakoulujen yhtenäistyminen ja erilaistuminen

Korkeakoulujen välisellä vetovoimalla kuvataan prosesseja, jotka edistävät korkeakoulujen lähen-tymistä ja yhtenäistymistä. Korkeakoulujen veto-voimasta voidaan erottaa omiksi vetovoimikseen akateeminen ja markkinavetovoima. Veto-voimat ilmenevät toimenpiteinä joilla korkeakoulut jäljittelevät toistensa toimintaa, arvolähtökohtia ja muita tunnuspiirteitä. Akateeminen vetovoima ilmenee statushierarkiassa alhaalta ylöspäin (ammattikorkeakoulut jäljittelevät yliopistoja) ja markkinavetovoima ylhäältä alaspäin (yliopistot jäljittelevät ammattikorkeakouluja). (Liljander 1997; Rinne 2002, 83–90.) Korkeakoulut kadottavat tällöin toistensa välistä etäisyyttä. Erilaistuminen liittyy yleensä monimuotoisuuden lisääntymiseen ja yhtenäistyminen monimuotoisuuden vähenemiseen (Huisman 2000). Korkeakoulujen välinen vetovoima on siis kamppailua korkeakoulutuksen oikeutuksesta, aseman vakiinnuttamisesta, toiminnan sopeuttamisesta sekä toiminnan luotettavuuden ja uskotavuuden lisäämisestä.

Korkeakoulujen välisissä vetovoimissa olennaista lopulta on se miten markkina- tai akateemisesti arvot sovitetaan instituutioiden peruskäsityksiin ja miten ne tukevat korkeakoulujärjestelmän monimuotoisuutta ja riittävää erilaistumista. Miten ammattikorkeakoulut ja yliopistot säilyttävät ominaisen tehtävänsä korkeakoulujärjestelmässä uudistaessaan toimintaansa?

Akateeminen imu näyttää olleen voimakasta suomalaisessa korkeakoulujärjestelmässä (Rinne 2002), vaikka korkeakoulujärjestelmän rakenteiden piti sitä ehkäistä (Lampinen 1995, 2002). Akateemisen imun on toisaalta arvioitu olevan luonteenomainen duaali- tai binaarimallien ilmiö (esim. Scott 2004). Korkeakoulujen välistä yhtenäistymistä voi pitää duaalimallin kannalta ongelmallisena, sillä malli perustuu toisistaan erillisille korkeakoulusektoreille, mikä vahvistaa ja oikeuttaa korkeakoulujen toiminnan.

Eräät suomalaisen korkeakoulujärjestelmän perustavista ongelmista liittyvät korkeakoulujen väliseen kilpailuun ja hallitsemattomaan vetovoimaan. Korkeakoulutuksen markkinoituminen, tuloskeskeinen korkeakoulupolitiikka ja korkeakoulutuksen samankaltaistuminen lisäävät korkeakoulujen välisiä jännitteitä ja kuormittavat duaalirakennetta. Korkeakoulut kilpailevat opiskelijoista, statuksesta, resursseista, huippuyksiköistä, tutkijoista, opettajista, yhteistyökumppaneista ja suhteesta julkiseen valtaan.

Korkeakoulujen on Suomessa sanottu olevan erilaisia mutta samanarvoisia (*different but equal*) (Ahola 1996) tai samanarvoisia mutta erilaisia (*equal but different*) (Pratt ym. 2004), mutta nähdäkseni ne ovat pikemminkin eriarvoisia ja samankaltaisia (*unequal and similar*), joita korkeakoulutuksen vetovoimat ohjaavat kohti samanarvoisuutta ja samankaltaisuutta (*equal and similar*).

Yhtenäistyminen asettaa korkeakoulujärjestelmän ja korkeakoulupoliittisen ohjauksen uuteen tilanteeseen; korkeakoulutus, sen merkitykset ja ne pyrkimykset joihin korkeakoulutuksella halutaan vastata muuttuvat usein nopeammin kuin korkeakoulujärjestelmän rakenteet. Yhtenäistymistä onkin vaikea hallita yksinomaan korkeakoulupoliittisella ohjauksella, sillä korkeakoulutuksen monimuotoistuesssa myös korkeakoulutus monimutkaistuu. Tästä huolimatta lainsäädännöllä, korkeakoulupoliittisella päätöksenteolla ja ohjauksella voidaan ehkäistä korkeakoulutuksen yhtenäistymistä ja korkeakoulujen epätervettä

statuskampppailua.

Yhtenäistymistä ehkäpä vahvempi korkeakoulujen kehitystä ohjaava voima on korkeakoulutuksen erilaistuminen; keino, jolla korkeakoulut sopeutuvat muuttuviin tilanteisiin, vahvistavat toimintaedellytyksiään ja edistävät asemaansa korkeakoulutuksen markkinoilla. Erilaistuminen synnyttää jatkuvasti uusia tapoja jäsentää korkeakoulutusta sekä instituutioiden välillä että niiden sisällä. Tiedon ja työmarkkinoiden erilaistuminen, korkeakoulutuksen monimuotoistuminen ja korkeakoulupoliittisen ohjauksen muutokset tuottavat uusia korkeakoulutuksen muotoja, oppiaineita, tieteenaloja, koulutusohjelmia ja palvelusisältöjä. (Tirronen 2005, 41–49.)

Eri-laistuminen on erityisesti yksittäisten korkeakoulujen tapa jäsentää toimintaansa uudelleen. Se liittyy korkeakoulujen itseohjautuvuuden edistämiseen ja sillä pyritään uudistamaan toimintaa, hallitsemaan korkeakoulun sisäistä monimuotoisuutta ja erottumaan korkeakoulutuksen kilpailumarkkinoilla. Poliittisena tavoitteena erilaistumisella tähdätään korkeakoulutuksen järjestämisen monipuolistamiseen. Korkeakoulut mukauttavat tällöin tiedon, palveluiden ja työvoiman tuotannon prosessejaan kohtamaan muuttuvan yhteiskunnan tarpeita (Huisman ym. 2002).

Yhtenäistyminen ja erilaistuminen ovat samanaikaisia ja vastakkaisia korkeakoulutuksen kehitystrendejä. Eri-laistuminen ilmiönä on aina suhteessa yhtenäistymiseen (esim. Välimaa 1997). Korkeakoulupoliittinen ohjaus tuottaa erilaistumista, mutta yleensä se on hierarkkinen ja strati-foiva, työnjakoon, liittyvä keino, kun dynaaminen erilaistuminen nousee korkeakouluista (esim. Scott 2004).

Korkeakoulutuksen erilaistuminen on samalla institutionaalisen monimuotoisuuden varmistamista. Eri-laistumisessa ja yhtenäistymisessä on kysymys sekä korkeakoulujen asemanmäärittelystä korkeakoulutuksen kentässä että korkeakoulujen tehtävän- ja tavoitteenasettelun määrittelystä.

Eri-laistuminen ja yhtenäistyminen muokkaavatkin jatkuvasti korkeakoulutusta. Keskeistä onkin arvioida sitä, miten korkeakoulutus jäsen- netään korkeakouluihin ja miten korkeakoulupoliittisella ohjauksella ja lainsäädännöllä voidaan ehkäistä yhtenäistymisen ja erilaistumisen epäedullista tasapainoa.

Suomalaisen korkeakoulupolitiikan kehityssuunnat

Suomalaisen korkeakoulupolitiikan yleisissä tavoitteissa korostuu osaamisen, tiedon ja luovuuden yhteiskuntakäsitys. Korkeakoulupolitiikalla pyritään vahvistamaan osaamis- ja tietoyhteiskunnan rakenteita ja korkeakoulutuksella varmistamaan Suomen kilpailukyky kansainvälistyvässä toimintaympäristössä. Korkeakoulupolitiikalla edistetään talouskasvua ja työllisyyskehitystä sekä otetaan huomioon alueiden ja työmarkkinoiden tarpeet. (Valtioneuvoston kanslia 2003; OPM 2004a, 2005b.)

Pääministeri Matti Vanhasen hallitus arvioi julkisen sektorin hallinnonalojen tuottavuuden lisäämisen vaikuttavan julkisen talouden vakautteen ja kansantalouden kasvuun. Tuottavuuden lisääminen määritellään toimintojen tehostamisen, ydintehtäviin keskittymisen ja voimavarojen uudelleenkohdentamisen yhteisvaikutukseksi. (VM 2005.) Opetusministeriö esittää tuottavuuden lisäämiseksi rakenteellista kehittämistä (OPM 2005a).

Rakenteellinen kehittäminen tarkoittaa päällekkäisten toimintojen vähentämistä, voimavarojen keskittämistä, virkojen jäädyttämistä ja uudelleenkohdentamista, yksiköiden kustannustehokkuuden kasvattamista sekä korkeakoulujen yhteistyön, profiloitumisen ja integroitumisen edistämistä. Erityisesti korkeakouluyksiköiden kokoa pyritään suurentamaan ja korkeakouluverkkoa tiivistämään. (OPM 2004a, 2004b, 2005a, 2005b, 2006a, 2006b; Valtion... 2005.) Rakenteellisella kehittämisellä tähdätään kustannustehokkuuden lisäämiseen uudistamalla korkeakoulutusta instituutiolähtöisesti.

Vaikka ministeriö korostaa että järjestelmän rakenne on tällä hetkellä läpinäkyvä ja että korkeakouluilla on selvästi erilliset profiilit ja tehtävänasettelut, niin yhtenä keskeisimmistä kehityshaasteista ministeriö pitää korkeakoulujen välisen työnjaon selkeyttämistä (esim. OPM 2005b). Korkeakoulujärjestelmä ei Suomessa ole vielä tehtävänasettelultaan riittävän erilaistunut ja läpinäkyvä.

Suomalainen korkeakoulujärjestelmä on kokenut mittavia uudelleenorganisointeja seuraavan kymmenen vuoden kuluessa. Uusi korkeakoulupolitiikan aikakausi tarkoittaa siirtymistä 1960-luvulta alkaneesta korkeakoulutuksen hajuttamisen ja laajentamisen kaudesta kohti yh-

dentämisen ja supistamisen kautta. Korkeakoulutuksen supistaminen liittyy erityisesti ikäluokkien pienentymiseen, ei niinkään korkeakoulutuksen ongelmiin. Opetusministeriön tavoitteissa korostetaan yhä selvemmin yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen lähentymistä ja yhteistyön tiivistämistä (OPM 2004a). Tavoitteissa esitetään toimipisteiden toiminnan lopettamista, korkeakoulujen yksikköjen ja laitoksien yhdistämistä, resurssien uudelleenkohdentamista korkeakoulujen sisällä ja niiden välillä, päällekkäisen koulutustarjonnan karsimista, korkeakoulujen yhdistämistä suuremmiksi korkeakoulukokonaisuuksiksi ja korkeakoulutuksen aloituspaikkojen karsimista noin 15 prosentilla. (OPM 2006a, 2006b.)

Toimenpiteet viittaavat korkeakoulutuksen stratifioitumiseen. Suurten korkeakoulualueiden ja pääkaupunkiseudun korkeakouluja kehitetään ja resursoidaan vastaamaan kansainvälisen kilpailun haasteisiin. Niistä muodostetaan korkeakoulujärjestelmän osaamiskeskittymiä. Maakuntien korkeakouluja kehitetään nykyisten korkeakoulujen sekä ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen välisten yhdistelmien (tai jopa yhteenliittymien) kautta. Eli eräänlaisina alueellisina maakuntayliopistoina. Voi olla mahdollista että uudet korkeakoulut jäävät huippuyliopistojen varjossa oleviksi alueellisiksi korkeakouluiksi.

Alueellisissa korkeakoulukonsortioissa korkeakoulujen välistä yhteistyötä tiivistetään monialaisesti esimerkiksi hallinnon, tukipalvelujen, opetuksen ja tutkimuksen osa-alueilla. Yhteistyön tiivistämisellä pyritään tehostamaan toimintoja ja lisäämään synergiaetuja. Korkeakoulukonsortiota valmistellaan esimerkiksi Kuopion yliopiston ja Savonia-ammattikorkeakoulun välillä. Korkeakoulukonsortiossa huomioidaan ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen omaleimaisuus, asema ja erilliset tehtävät. Prosessilla pyritään vahvistamaan instituutioiden toimintaedellytyksiä, toiminnan laatua ja tehokkuutta. (Pohjois-Savon...)

Tulkitsen, että korkeakoulujen välisen yhteistyön tiivistäminen on ensiaskel kohti uutta korkeakoulumallia. Konsortiohankkeisiin sisältyy implisiittisesti ajatus yhtenäisestä korkeakoulumallista, jossa eri instituutioilla on niille tyypilliset tehtävänasettelut, arvoperusta ja profiilit. Konsortiomalli voi olla tehokaskin väline uuden yhteistyön organisoimiseksi, mutta mikä on kon-

sortioiden todellinen relevanssi jos yhteistyön syventämisessä pitäydytään nykyisessä korkeakoululainsäädännössä ja duaalimallissa? Yhteistyö voi myös jäädä tukipalveluyhteistyöksi, jonka pitkän aikavälin hyödyt ovat monin tavoin epäselviä. Lainsäädäntöä ollaan kuitenkin valmiina uudistamaan (ks. esim. OPM 2006b), mikä viittaa siihen että korkeakoulutuksen järjestäminen monimuotoistuu. Konsortioilla on monia vaihtoehtoisia toteutumismuotoja edessä, vaikka yleisesti ei olekaan tunnustettu mikä on konsortioiden todellinen tarkoitus.

Aivan yksiselitteistä ei ole mitkä ovat esimerkiksi yhteistyön tiivistämisen kokonaisvaikutukset korkeakoulujen keskinäisiin suhteisiin ja duaalimalliin rakenteisiin. Duaalimallin perusolettamuksena on korkeakoulujen omaleimaisuuden ja erillisyyden ylläpitäminen. Korkeakoulujen välinen erillisyys voi kuitenkin myös ehkäistä niiden välisen monialaisen yhteistyön kehittymistä, korkeakoulutuksen innovatiivista erilaistumista ja eri päämääriä palvelevien korkeakoulujen kehittymistä. Ehkäpä nyt olisikin aivanlaatuisen tilaisuus kokeilla jotain nykyisestä poikkeavaa korkeakoulutuksen organisoimisen mallia, joka täydentäisi perinteisiä korkeakouluja.

Korkeakoulupoliittisissa linjauksissa koetellaan duaalimallin rajoja, mutta samanaikaisesti pyritään pitäytymään niissä. On olemassa mahdollisuus, että korkeakoulutus järjestyy tulevaisuudessa nykyisestä hyvinkin poikkeavalla tavalla. Siirtymä duaalimallista kohti binaarimallia ja sitä kautta mahdollisesti edelleen yhtenäistai kerrostuneeseen malliin on käytännössä alkanut, vaikka muodollisesti suomalaisessa korkeakoulupoliitikassa puhutaankin vielä duaalimallista.

Korkeakoulujärjestelmän uudistaminen

Artikkelissa esitetyt korkeakoulupoliittiset linjaukset korkeakoulujärjestelmän kehittämisestä ovat johdonmukaisia jatkumoina tiensä päässä olevalla laajentamisen korkeakoulupoliitikalle. Korkeakoulupoliitiikan paradigman muutos konkretisoituu yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen lähentymisenä, niiden välisten suhteiden uudelleenjärjestämisenä, tehokkuuden lisäämisenä ja korkeakoulutuksen erilaistumisena. Uuteen poliittiseen paradigmaan sisältyy korostus kor-

keakoululähtöisestä uudistamisesta, vaikkakin linjauksissa on viittauksia (pääasiassa kustannustehokkuutta lisääviä) myös järjestelmätason rakenteelliseen kehittämiseen.

Suomalaista korkeakoulujärjestelmää voi pitää valmiina rakenteellisella uudistamisella. Korkeakoulutus itsessään on riittävän monimuotoinen ja ammattikorkeakoulut ja yliopistot ovat vakiinnuttaneet asemansa osana järjestelmää. Ne omaavat myös riittävän korkeakoulutuskulttuurin. Nykyisissä korkeakoulupoliittisissa linjauksissa selkiintymätöntä vielä on se kuinka merkittäviin rakenteellisiin uudistuksiin korkeakoulutuksen järjestelmätasolla ollaan valmiita? Eräs ongelma on se, ettei suomalaisessa korkeakoulujärjestelmässä ole sen historian aikana arvioitu kriittisesti korkeakoulujen välistä tehtävänjakoa ja keskinäisiä suhteita, siten että se olisi johtanut rakenteelliseen kokonaisuudistukseen.

Korkeakoulupoliitiikan linjanvedoissa korkeakoulujärjestelmää kehitetään duaalimallin perustalta. Ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen yhteistyötä pyritään lisäämään ja paradoksaalisesti työnjakoa selkiyttämään. Käytännössä korkeakoulujen välillä on päällekkäisyyksiä ja niiden tehtävissä, merkityksissä, arvoissa ja tavoitteissa on samankaltaisuuksia. Tämä yleiseurooppalainen korkeakoulujen välinen konvergenssi johtaa korkeakoulujärjestelmiä uuteen tilanteeseen. Peter Scott ennakoii konvergoitumisen kääntyvän korkeakoulutuksen uudelleenkerrostumiseen ja korkeakoulujen tehtävänasettelun erilaistumiseen. Divergenssin keskeinen kysymys on se onko divergenssi muodollista ylhäältä päin (lainsäädännöstä ja korkeakoulupoliitikasta) seuraavaa kerrostumista vai epämuodollista alhaalta päin (korkeakouluista) nousevaa monimuotoistumista? Scottin mukaan jälkimmäinen soveltuu joustavammin korkeakoulutuksen erilaistumisen strategiaksi markkinoituvassa tieto- ja osaamisyhteiskunnassa. (Scott 2004.)

Molemmat Scottin teesit lisäävät institutionaalista monimuotoisuutta, mutta jälkimmäinen lisää monimuotoisuutta myös instituutioiden sisällä. Erilaisten järjestelmien tarve korostuu siis paitsi korkeakoulujärjestelmässä myös korkeakouluissa. Korkeakoululähtöinen uudistaminen onkin osa uutta korkeakoulupoliittikkaa (esim. Lampinen 2002, 61). Korkeakouluilla on edessään haasteellinen tehtävä, sillä niiden on pyrittävä yhä omaehtoisemmin erottautumaan korkeakoulutuksen markkinoilla ja samalla kehittämään

korkeakoulun erityispiirteisiin soveltuva käsite- ja arvokokoelma. Jos suomalaisen korkeakoulujärjestelmän kehityshaasteita arvioi eri tasoilla ilmenevän monimuotoisuuden (järjestelmän, rakenteiden ja koulutusohjelmien) näkökulmasta, niin voidaan todeta että suurimmat haasteet liittyvät tällä hetkellä järjestelmän monimuotoisuuden lisäämiseen. Korkeakoulutuksen järjestäminen on tällä hetkellä liian yksioikoista ja instituutioiden monimuotoisuus riittämätöntä.

Tämän kaiken voi arvioida edellyttävän korkeakoulupoliittista kokonaisreformia, jonka keskeisiä kysymyksiä ovat: 1) miten korkeakoulutus organisoidaan korkeakouluihin ja miten tehtävät jakautuvat korkeakoulujen välillä? 2) millaisia instituutiota korkeakoulujärjestelmässä on ja mitä odotuksia ne palvelevat? 3) mitkä ovat ammatti- ja tiedekorkeakoulujen ja uusien korkeakoulukombinaatioiden väliset erot? 4) mitkä koulutusalat kuuluvat osaksi ammatti- ja tiedekorkeakouluja? 5) millainen on korkeakoulujärjestelmän rakenne? ja 6) miten korkeakoulutuksen monimuotoistumista edistetään ja yhtenäistymistä ehkäistään?

Universaalilla korkeakoulutuksella on jatkosakin keskeinen yhteiskunnallinen merkitys tiedon, palvelun, työvoiman, kulttuuripääoman ja sivistyksen tuottamisessa. Suomalainen korkeakoululaitos näyttää jäsentyvän kolmiportaiseksi yliopistoista, ammattikorkeakouluista sekä ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen konsortioista muodostuvaksi järjestelmäksi, jota virallisesti kutsutaan duaalimalliksi. Korkeakoulutus yhtenäistyy ja erilaistuu myös jatkossa, mutta harvalla on tiedossa mitkä rakenteelliset ratkaisut tasapainottavat niitä parhaiten.

Lähteet

- Ahola, S. (1996). "Different but Equal" - eli mikä ammattikorkeakouluissa on erilaista? Teoksessa J.-P. Liljander (toim.): *Eri-laistuva korkeakoulutus*. Artikkelikokoelma Jyväskylässä 15.–16.8.1996 järjestetystä korkeakoulutuksen IV symposiumista. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 37–49.
- Douglass, J. A. (2000). *California Idea and American Higher Education, 1850 to the 1960 Master Plan*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Huisman, J. (2000). Higher Education Institutions: as different as chalk and cheese? *Higher Education Policy* 13 (1), 41–53.
- Huisman, J., Norgård, J. N., Gulddahl Rasmussen, J. & Stensaker, B. (2002). 'Alternative' Universities Revisited: A Study of the Distinctiveness of Universities Established in the Spirit of 1968. *Tertiary Education and Management* 8 (4), 315–332.
- Kyvik, S. (2004) Structural Changes in Higher Education Systems in Western Europe. *Higher Education in Europe* XXIX (3), 393–409.
- Lampinen, O. (1995). Ammattikorkeakoulujen kehittämisen vaihtoehdot. Teoksessa O. Lampinen (toim.) *Ammattikorkeakoulu - vaihtoehto yliopistolle*. Gaudeamus, 11–25.
- Lampinen, O. (2002). Ammattikorkeakoulureformi kansainvälisessä perspektiivissä. Teoksessa J.-P. Liljander (toim.) *Omalla tiellä. Ammattikorkeakoulu 10 vuotta*. Arene & Edita, 60–79.
- Lampinen, O. (2006). Henkilökohtainen tiedonanto sähköpostitse. 10.3.2006
- Liljander, J.-P. (1997). Erottautumisen ja jäljitelyn jännitekentässä kahdentuva korkeakoulutus kasautuneen koulutuskysynnän kanavoijana. Teoksessa J. Välimaa (toim.): *Korkeakoulutus kolmiossa. Näkökulmia korkeakoululaitoksen muutoksiin*. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, 37–56.
- Nevala, A. (1999). Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa. Akateeminen väitöskirja. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 177. *Bibliotheca historica* 43.
- OPM (2004a). Koulutus ja tutkimus 2003–2008. Kehittämissuunnitelma. Opetusministeriön julkaisuja 2004: 6. Opetusministeriö
- OPM (2004b). Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tutkimuksen rakenneselvitys. Selvitysmies Jorma Rantanen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:36. Opetusministeriö.
- OPM (2005a). Opetusministeriön hallinnonalan tuottavuusohjelma 2006–2010. Opetusministeriön julkaisuja 2005: 32. Opetusministeriö.
- OPM (2005b). OECD Thematic Review of Tertiary Education. Country Background Report for Finland. Publication of the Ministry of Education 2005: 38. Opetusministeriö

- OPM (2006a). Opetusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelma 2007–2011. Opetusministeriön julkaisuja 2006: 1. Opetusministeriö.
- OPM (2006b). Korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen periaatteet. Keskustelumuistio 8.3.2006. Opetusministeriön monisteita 2006:2. Opetusministeriö.
- Pohjois-Savon yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen aluekehittämisen strategia 2007–2010. http://www.uku.fi/hallinto/suunn/aluestrategia_2007_2010.pdf (2.1.2006).
- Pratt, J., Kekäle, T., Maassen, P., Papp, I., Perellon, J. & Uitti, M. (2004). *Equal, but Different. An Evaluation of the Postgraduate Polytechnic Experiment in Finland*. Finnish Higher Education Evaluation Council.
- Rinne, R. (2002). Binaarimallista Bolognan tielle: erilliset ammattikorkeakoulut tulevat ja menevät. Teoksessa J.-P. Liljander (toim.) *Omalla tiellä. Ammattikorkeakoulut 10 vuotta*. Arene & Edita, 80–106.
- Scott, P. (1995). *The Meanings of Mass Higher Education*. The Society for Research into Higher Education & Open University Press.
- Scott, P. (2004). Hierarchy or Diversity? Dilemmas for 21st Century Higher Education. http://www.che.de/downloads/Vortrag_Scott_183.pdf (6.3.2006).
- Tirronen, J. (2005). *Modernin yliopistokoulutuksen lähtökohdat ja sivistyskäsitteet*. Akateeminen väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 122.
- Valtioneuvoston kanslia (2003). Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6.2003. <http://www.vnk.fi/tiedostot/pdf/fi/39357.pdf> (15.2.2006).
- Valtion tiede- ja teknologianeuvosto (2005). Julkisen tutkimusjärjestelmän rakenteelliset haasteet. Tutkimusjärjestelmän rakenearvioinnin johtoryhmän loppuraportti. http://www.minedu.fi/tiede_ja_teknologianeuvosto/kannanotot/tutkimusjarjestelman_rakenteen_arviointi.pdf (13.4.2005).
- VM (2005). Valtiontalouden kehykset vuosille 2006–2009. VM 5/214/2005.
- Välimaa, J. (1997). Integraatio, differentiaatio ja Clarkin kolmio. Teoksessa J. Välimaa (toim.): *Korkeakoulutus kolmiossa. Näkökulmia korkeakoululaitoksen muutokseen*. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, 15–34.
- Välimaa, J. (2001). A Historical Introduction to Finnish Higher Education. Teoksessa J. Välimaa (toim.): *Finnish Higher Education in Transition: perspectives on massification and globalisation*. Institute for Educational Research. University of Jyväskylä, 13–53.